

Cuvinte cheie: Dacia Porolissensis, Ilișua-Arcobadara, castru roman, metalurgia bronzului, creuzete, tipare.
Mots clés: Dacia Porolissensis, Ilișua-Arcobadara, camp romain, metallurgie du bronze, creusets, moules.

Dovezile arheologice privitoare la existența unor activități artisanale în caste și în jurul acestora sunt relativ frecvente în Dacia ca și în alte provincii din Imperiu. Ele erau menite să asigure sau să completeze nevoile soldaților ca și a populației arondate acestor centre. Diversitatea și dimensiunile activităților artisanale era dependentă de resursele naturale și posibilitatea aprovizionării acestor ateliere, de mărimea pieței căreia i se adresau și de stabilitatea acesteia. Dacă anumite categorii de artefacte care includ o tehnologie avansată și o specializare înaltă erau produse în centre cu tradiție, de unde erau difuzate pe spații largi prin intermediul schimbului, altele, menite să satisfacă nevoile curente, puteau fi acoperite de ateliere locale, pentru care exista atât materia primă cât și oficine capabile să le producă. Acoperind mare parte din nevoile provinciei producția meșteșugărească include o paletă extinsă de activități, de la materiale de construcție și exploatarea miniere, la producția ceramică, unelte și ustensile din fier, piese de port și echipament militar, îmbrăcăminte și hrană.

Castrul și vicusul militar de la Ilișua oferă numeroase elemente legate de activități artisanale menite să asigure atât aprovizionarea trupei cât și traiul populației din teritoriu. Pentru ridicarea construcțiilor și monumentelor de piatră a fost utilizată roca locală, prin deschiderea unor cariere în vecinătatea castrului¹, iar masivul de sare din apropiere a servit pentru nevoile curente, urmele exploatarea fiind semnalate la est de castru². Ateliere ceramice au acoperit mare parte a veselei necesare, fiind produse atât vase pentru servirea mesei cât și pentru păstrarea și prepararea hranei³. Numărul mare de unelte și instrumente pentru prelucrarea lemnului și pietrei, unelte agricole și ustensile casnice⁴, piese de port și echipament militar, materiale de construcție și armament agrementează o viață economică activă, conectată la nevoile populației și trupei de cavalerie staționate aici.

Categoriile de artizani și formele de producție în cadrul atelierelor locale ca și identificarea acestor ateliere rămâne și la Ilișua o sarcină dificil de rezolvat. Prezența unor piese rebutate sau în curs de prelucrare, mici depozite de materiale sau instrumente de lucru ori descoperirea unor loturi de produse destinate pieței formează baza documentară care indică o producție artizanală locală, destinată în principal echipării și traiului soldaților dar și aprovizionării locuitorilor din teritoriu din preajmă, inclusiv a celor din barbaricum. Este de așteptat ca atelierele importante să se fi concentrat în vicus, așa cum indică constatările din alte centre ale provinciei, unde cercetarea așezărilor a fost mai extinsă, Tibiscum, Micia⁵. Un atelier de fierărie a fost descoperit la nord-

-
- 1 C. Gaiu, R. Zăgreanu, *Inscripții și piese sculpturale din castrul roman de la Ilișua*, Cluj-Napoca, Ed. Accent, 2011, p. 15-17.
  - 2 K. Torma 1865, *Az Alsó-Ilosvi római állótábor s műemlékei*, în *Erdélyi Múzeum Évkönyve* III, 1864-1865, p. 14.
  - 3 D. Protase, C. Gaiu, G. Marinescu 1997, *Castrul roman de la Ilișua*, Bistrița, p. 54-55; C. Gaiu, *Grupul de cuptoare de ars ceramică de la Ilișua, în Ateliere și tehnici meșteșugărești. Contribuții arheologice*, Ed. Accent, 2002, p. 161-197.
  - 4 I. Hica-Câmpeanu, *Din colecțiile Muzeului de Istorie al Transilvaniei – donația Torma Karoly – Unelte și arme din zona Ilișua – Cristeștii Ciceului*, în *ActaMN*, XIX, 1982, p. 593-605; C. Gaiu, *Unelte de fier din castrul roman și așezarea civilă de la Ilișua*, în *Revista Bistriței* XV, 2001, p. 103-116.
  - 5 Benea 2002, p. 31-54; Benea 2008, p. 115-118.

Corneliu GAIU

Complexul Muzeal Bistrița-Năsăud
e-mail: corneliugaiu@yahoo.fr

vest de castru⁶, alte amplasamente artizanale fiind semnalate pe terasa joasă, de o parte și alta a drumului care duce la castru. Cantitatea impresionantă de piese de armament, ustensile și materiale de construcție din fier constituie de asemenea repere pentru funcționarea unor fierării locale⁷.

Nevoia de a asigura necesarul pieselor de harnașament și echipament militar a determinat constituirea unor ateliere pentru prelucrarea bronzului în majoritatea castrilor sau în apropierea acestora. La nivelul provinciei sursele arheologice au semnalat un număr de 31 de ateliere pentru prelucrarea bronzului⁸, 12 în mediul militar și 19 din mediul civil, cele mai multe stabilite doar pe baza unor instrumente artizanale sau fragmente de tipare sau piese în curs de prelucrare. Construcții distincte în care au fost descoperite spații destinate unor ateliere de bronzieri au fost evidențiate în castrile de la Buciumi⁹ și Cășei¹⁰. Indicatorul cel mai frecvent pentru prezența unor oficine de prelucrare a bronzului îl constituie creuzetele, utilizate pentru topirea bucăților de metal în vederea turnării în tipare. În castrile s-au aflat la Porolissum, Potaissa, Cășei, Bologa, Feldioara, Micia, Romita, Slăveni, Gherla¹¹. O mai mică atenție a fost acordată obiectelor în curs de prelucrare sau rămase nefinisate, care indică o vădită activitate artizanală¹². Criteriile avute în vedere pentru tipologia atelierelor sunt determinate mai degrabă de stadiul cercetării dintr-un sit sau altul decât de amploarea activităților meșteșugărești desfășurate. Mult mai relevant pentru evaluarea activității meșteșugărești este stabilit prin numărul și tipurile de obiecte întâlnite, care pot semnală șarje sau categorii de piese specifice unui anumit centru sau atelier, iar astfel de aprecieri nu lipsesc¹³.

Cercetările arheologice din castrul roman de la Ilișua au scos la lumină un bogat și variat inventar arheologic care concură la cunoașterea vieții și echipamentului trupei de cavalerie staționate aici, *ala Tungrorum Frontoniana*. Pe lângă alte numeroase artefacte, care subliniază un serios efort legate de construirea și refacerea construcțiilor din castru, de asigurarea apărării și întreținerea trupei, există o paletă largă de obiecte și subansamble provenind de la echipamentul soldaților și de la harnașamentul de cavalerie, lucrate din bronz. Dacă o parte din piesele de port au aparținut echipamentului cu care trupa era echipată la dislocare, pentru completarea și echiparea soldaților în continuare s-a apelat atât la furnituri lucrate în centre de tradiție din Imperiu sau din provincie, dar și prin activitatea unor artizani locali.

Prin anumite caracteristici, funcționarea unui atelier pentru prelucrarea pieselor din bronz în castrul auxiliar de la Ilișua, era deja evidențiată. Avem în vedere în primul rând acele piese rămase nefinisate sau în curs de prelucrare, identificate în loturile de materiale studiate. În setul de fibule provenind din săpăturile lui K. Torma, păstrat în muzeul din Cluj-Napoca, a fost identificată o fibulă în curs de prelucrare care mai păstrează bavura de turnare¹⁴ și o alta cu resortul reparat, din descoperirile mai recente¹⁵. O spectaculoasă descoperire monetară, care probează realizarea de falsuri monetare în castru de aici, îl oferă sestertul găsit la porta praetoria, în bastionul din stânga intrării, o monedă turnată într-un tipar bivalv, care păstrează ciotul de pe canalul de turnare și bavura marginală¹⁶, care imită o emisiune Antoninus Pius.

Investigațiile din spatele pretoriului, în retentura dextra, au interceptat un nivel gros de arsură, în care s-au găsit mai multe creuzete din lut, fragmentare. Un drum de hotar care traversează castru de la vest la est nu a îngăduit extinderea săpăturii, pentru a putea reconstitui aspectul și dimensiunile atelierului, indicat de fragmentele amintite. Chiar și fără a se reuși degajarea bănuțului cuptor, există premise suficiente pentru

6 Zgure de fier, ciocane, dornuri și o lingură de turnat metalul au fost găsite și în castru. C. Gaiu, *Unelte de fier din castrul roman și așezarea civilă de la Ilișua*, în *Revista Bistriței* XV, 2001, 103 sqq, fig. 3/3.

7 Benea 2008, p. 11 sqq.

8 Benea 2008, p.112-113.

9 Chirilă *et alii* 1982, p. 57-58.

10 Isac 2003, p. 144-145.

11 Benea, 2002, p. 34-35; Benea 2008, p. 124; Ardevan 2007.

12 Cociș 1995, p. 385; Petculescu 1991, p. 9-10.

13 Gudea 1989; Cociș 2004 p. 35-36.

14 Protase, Cociș, Gaiu 1993, p. 60, nr. 23, fig. 2/23; Cociș 2004, p. 35, pl. LXIII/946.

15 *Ibidem*, p. 52, fig. 2/31.

16 Ardevan 2002; Găzduc, Gaiu, Marchiș 2011, p. 119, nr. 233. O monedă obținută prin același procedeu a fost descoperită în mediul dacic, la Șimleul Silvaniei (Iaroslavschi 1997, p. 82, nota 222).